

דרשות בית ישי

סימן א'

דרשה לשבת הגדול (א)

הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה, דהנה קרבן פסח הוא בעצם קרבן תודה לה' על יציאת מצרים, ובקרבן תודה יש לחמי תודה המכילים חמץ ומצה, ואילו קרבן תודה זה אין בו לחם חמץ כי אם לחם מצה (עיי' בש"ע אר"ח סי' תע"ה ס"ז בהג"ה, נהגו לעשות שלש מצות של סדר מעשרון, וזכר ללחמי תודה. ובבאור הגר"א, כמ"ש בפרק התודה דג' מצות באות מעשרון אחד עכ"ל. והוא כדברי האברבנאל). ואומר ע"ז החת"ס "קושיא גדולה הקשה ואין עליה תשובה".

בעצם אין האב עונה תשובה לכל הד' קושיות*, ומוהר"ן מברסלב ז"ל אמר שעונים לתינוק עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאתנו ה' אלהינו משם להיות לו לעבדים, ועבד אינו מקשה קושיות...).

התנאים שעסקו בספור יצי"מ כל הלילה.

(וגוף החיוב לעסוק בהלכות הפסח לאחר הסעודה צריך טעם. כי לכאורה לא זו העת ללמוד הלכה לאחר שתית ד' כוסות. והא אמרינן (עירובין ס"ד א') שתי רביעית יין אל יורה. ושם (פ"ה א') הלכתא בעיא צילותא.

אך הענין הוא, עפ"מ"ש בהערה למאמר יצי"מ וקי"ס בביאור הכתובים (תהלים קט"ז) כי חלצת נפשי ממות וגו' אני עבדך וגו' לך אזבח זבח תודה וגו'. כי הניצול ממות לחיים בנס חב הוא את חייו להקב"ה. וזהו הטעם להקרבת לחם בקרבן תודה, כי לחם מסמל חיי האדם. והוא כמקדיש בזה את חייו לה'. והנה כתב האריז"ל מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ ר"ת הלכה. והוא מבואר ע"פ דברינו, כי שמירת ההלכה הרי היא קבלת עול עבודתו ית'. וזהו הטעם לחיוב ההתעסקות בהלכה בליל פסח. כי גוף העסק בהלכה מהווה קבלת עול העבודת וק"ל).

א

נאמרו טעמים רבים מפני מה השבת הזאת נקראת שבת הגדול, אנו ננסה למצוא טעם חדש.

הרמ"א בשו"ע אר"ח סימן ת"ל כתב, שהמנהג לומר במנחה בשבת הגדול את ההגדה של פסח. והשיג עליו בביאור הגר"א, וכתב, אבל הוא דבר שאינו דהא מפורש במכילתא סוף פרשת בא, שומע אני מר"ח ת"ל ביום ההוא וכו', בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. וידוע בשם הגרי"ז ז"ל שכשם שענין הכוס השני הוא דין בהגדה שצריכה להאמר על הכוס, כך דין הוא בהגדה שתאמר על המצה. וא"כ ודאי מצוה ליישב המנהג שהביא הרמ"א.

החת"ס (בדרשות לשבת הגדול שנת תקפ"ח) מביא את באור האברבנאל בשאלת הבן "מה נשתנה הלילה הזה מכל

א. בהגדה של פסח. ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

פסקא זו אין מפטירין וכו' היא אזהרת בעל ההגדה לאב, לאחר שאמר לו, ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח, פי' בגמר הסעודה תלמד את בנך הלכות הפסח. (וכדתיא בתוס' סוף פסחים, חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וכו'. מעשה בר"ג וחכמים שהיו בבית בייתוס בן זונין, והיו עוסקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר). הרי הוא מזכיר לו אזהרת המשנה (קי"ט ב') שלאחר הסעודה אסור לאכול פרפראות שלאחר המזון, אלא יתיישב ללמד או את בנו הלכות הפסח. זהו פשוטו של דבר, ולחנם נתחבטו בו המפרשים.

וע"פ התוס' הנ"ל יבואר ג"כ מה שאמר בעל ההגדה, ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספור ביצי"מ, כלומר, הואיל ושנינו שתלמידי חכמים חייבים להתעסק בהלכות הפסח בליל פסח, סד"א שימעטו בספור יצי"מ, ע"ז אמר, שגם תלמידי חכמים חייבים בספור יצי"מ, והביא ראיה מגדולי

ולבאר זה עלינו להקדים קושיות נוספות:

תיקנו ארבע כוסות בפסח כנגד ארבע לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחת. בעצם הרי יש עוד לשון חמישית והבאתי, ולמה לא תיקנו כוס חמישית כנגדה? (אמנם נפסק בסי' תפ"א שאם רוצה לשתות כוס חמישית קורא עליו הלל הגדול, אבל זה גופא צריך הסבר).

גדולה מזו, במשנה (פרק ערבי פסחים) שנינו, דורש מארמי אוכד אבי עד שגומר את כל הפרשה, וכ"כ הרמב"ם (פי"ו ה"ד), והוסף ח"ל, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח. ולמעשה אין אנו עושים כן אלא דורשים עד (ולא עד בכלל) "ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת". ומה טעם אין אנו ממשיכים לקרוא ולדרוש הפסוק הזה, הלא דבר הוא, כאילו יש כאן מגמה לא להזכיר את ביאת הארץ, לא לקרות ולדרוש פס' ויביאנו, ולא לשתות כוס כנגד והבאתי (וכבר עמד ע"ז החת"ס בפר' קרח ובפר' שלח וש"מ).²

ב. וביותר תגדל התימה, לפמ"ש הגר"י (כפי"ו מהל' חומ"צ ה"ט) בשם הגר"ח, דלדעת התוס' עיקר המצוה בד' כוסות אינה בשתיית הכוסות, רק בהברכות שעל הכוסות, והוי ממש דוגמת קידוש דכל השנה וכל כוסות של ברכה ע"ש. (ובאמת מפורש כן בתוס' (סוכה ל"ח א' ד"ה כ"ו) ותימה שלא הביא דבריהם). וקשה, בשלמא ג' הכוסות דקידוש והגדה והלל הן חובת היום. אבל מאי שייאטיה דכוס של ברהמ"ז ליחשב בין הד' כוסות. (ואין לומר הואיל ומזכירין בבהמ"ז יצ"מ, דהא גופא צ"ע, מנין המקור להזכרה זו, ומה ענינה בבהמ"ז). ועכצ"ל הואיל ובהמ"ז הודאה על הארץ, וביאת הארץ הויא התכלית והגמר של יצ"מ, שפיר שייכא בהמ"ז לענין ליל פסח. מעתה ודאי יש לתמוה מה טעם אין מזכירין בהגדה ביאת הארץ.

ג. בפרשת בכורים כתיב ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם, ופירש רש"י, אין לך אלא כהן שבימך וכתב ע"ז הרמב"ן ח"ל ולא הבינותי זה כי בענין הזקן ראוי לומר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אע"פ שאינו גדול וחכם כשופטים הראשונים וכו' יפתח בדורו כשמואל בדורו. אבל בהקרבת בכורים למי יביאם אם לא אל הכהן אשר יהיה בימיו.

ונראה דלק"מ. דהנה בגמ' כתובות (ק"ה ב') כל המביא דורון לת"ח כאילו מקריב בכורים. כי בהבאת בכורים, מלבד מה שיש בזה הכרת טובה להקב"ה, יש בה גם הכרת טובה לכהנים מורי התורה ועובדי עבודת הקדש. והדבר מפורש בפרשה. שיש שם שתי אמירות. אמירה ראשונה היא אל הכהן, שנאמר, ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך וגו'. ואמירה זו נאמרת בכל לשון,

כבר כתב רש"י בפרשת בכורים, "ובאת אל הכהן, ואמרת אליו", שאינך כפוי טובה, ומקורו מהספרי. (וביארנו בזה סמיכות פרשת בכורים בריש פרשת כי תבוא לפרשת זכור את אשר עשה לך עמלק בסוף פרשת כי תצא, ע"פ דברי רש"י בפרשת בשלח עה"פ ויבוא עמלק, שעמלק בא על כפיות טובה, שאמרו ה' יש ה' בקרבנו אם אין, משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו, ופגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן ראית את אבא וכו' עיי"ש). והנה מיסודות כוחות הנפש הוא שכשם שמי שאינו גומל ומכיר טובה למי שעשה עמו חסד הוא כפוי טובה, כך להפך, אם הינך רואה אדם שמיד עם קבלת איזו טובה מתבירו ממשמש בכיסו לשלם לו תמורה, יסוד התנהגות זו הוא מידת כפיות טובה, כי הואיל והוא לא מסוגל להיות אסיר תודה לזולתו, הרי הוא ממהר לפרוק מעליו את החיוב הזה המעיק עליו ולהפטר ממנו ע"י תשלום לאלתר, או לכה"פ ע"י הבטחה: אני אשלם לך.

והדבר מבואר בתוס' בע"ז דף ה. דאיתא שם בגמ',

כי היא באה לחלוק כבוד אל הכהן, ולומר לו ה' אלקיך. ואח"כ כתיב וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אוכד אבי וגו'. ואמירה זו נאמרת בלה"ק דוקא. ועל האמירה הראשונה הוא שכתב רש"י אין לך אלא כהן שבימך כמו שהוא, אתה חייב לחלוק לו כבוד, ולומר לו הגדתי היום לה' אלהיך ופשוט.

(והנה עה"פ (ויקרא י' ג') ואמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי הקדש כתב רש"י והוא מת"כ, עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני ומנך. ותבא הארצ'ל בשעה"ג, כי נדב נגד משה, ואציהוא נגד אהרן. והנה וצאת אל הכהן אשר יהיה בימים ר"ת אציהוא, רמז שלע"ל יהיה אציהוא כ"ג. ורמז הדבר גם בפרשת במדבר (ג' ב') ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב ואציהוא אלעזר ואחמרה. והנה הוי"ו יתיירה, נדב הבכור (ובאמת מה"ע יש פסוק בין חנינת נדב לחנינת ואציהוא. וכמו"כ חנינת נדב מוטעמת באתחלתא, וחנינת ואציהוא בזקף גדול). אלף לרמז כי אף הוא בכלל הבכורה.

והענין, כי אלעזר בנימי קרת, נדב איתמר אוחיות דתן אצירס. משא"כ אציהוא אין כנגדו מסנין מעדת קרת דו"ק.

והנה נשמות נדב ואציהוא נחעברו צפינחם כדוע ופינחם זה אליהו. והנה צהקריבם אש זרה לפני ה' ר"ת אצבל, שייקמה היה מתטאס זה, ולפיכך רדפה את אליהו להרגו. ועוד אח"ל שמתו על שלא נשאו נשים. ולעומת זאת אצבל היתה משמחת חתנים וכלות (רש"י מ"צ ט' ל"ה). לפיכך היה לה כח לרדוף עיבורס. ו"ל עוד, דבחינת פינחם נגד נדב, ובחינת אליהו נגד אציהוא. ולפיכך יהא אציהוא כ"ג לע"ל).

להלחם בז' אומות ולכבוש את א"י במלחמה, והלא כשם שביצי"מ וקריעת ים-סוף והליכת המדבר לא דרש הקב"ה מישראל עזר וסיוע, אלא עשה נפלאות גדולות לבדו, כך היה יכול גם להשמיד ז' האומות לבדו, והלא מקרא צווח (תהילים מ"ד) "כי לא בחרבם ירשו ארץ חרוצם לא הושיעה למו כי ימינך זרועך ואור פניך כי רציתם". אבל באמת היא קושיא של הבל כי כיבוש א"י מצוה היא ועבודת ה', וכמו שהארכנו כבר במק"א, שיש שתי בחינות בענין א"י. חדא, שהיא נחלה לישראל, ומצד בחינה זו בא כל ענין מצוות התלויות בארץ של סדר זרעים. ועוד יש לא"י קדושת שכינה ומקדש, שזהו ששנינו בסוף פ"ק דכלים עשר קדושות הן א"י מקודשת מכל הארצות ומהי קדושתה וכו', וביאר שם הגר"א באליהו רבא, דלא איירינן שם בקדושת מצוות התלויות בארץ, אלא בענין קדושת

המן שהיה משר התורה ולחם אבירים היה כל חפצם ותשוקתם רק לתורה, ונפשם יבשה וריקה מכל התאות החומריות. והם התאוו תאוה שיהיה להם קבלת התורה בחפצם ורצונם ע"ש. והנה בגמ' שם איתא, אף משה רבינו לא רמזה להן לישראל אלא לאחר ארבעים שנה. שנאמר וכו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו'. והיינו שהוכיחם על מה שהתאוו תאוה שיהיה להם קבלת התורה בחפצם ורצונם. ותימה. דברש"י ס"פ כי תבא על פסוק זה ולא נתן ה' לכם לדעת וגו' כתב, שמעתי וכו' באו כל ישראל לפני משה ואמר, משה רבינו וכו' ומה אתה משליט את בני שבטך עליה. ושמח משה על הדבר וכו'. ופירשנו בדרוש לפרשת שלח, שמרע"ה ציפה זה כבר עיך ועידינן שישראל יבינו שאינו רצוי להם להיות בגדר תלמיד תמיד, אלא להיות יגיעים בעצמם בתורה. וכשלבסוף נתעוררו ע"ז וטענו כן לפניו, שמח משה שמחה גדולה, ואמר היום הזה נהיית לעם. וע"ז הוא שאמר, ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' עד היום הזה. ע"ש. הרי הדברים סותרין למש"נ כאן, שהוכיחם בפסוק זה על מאסם בכפיה, ורצונם בבחירה עצמית. אבל באמת לק"מ. ויבאר עפ"מ שהארכנו במאמר "התורה והמצות", שמה שנחשב משוכח לענין קיום המצות נחשב מגונה לענין למוד התורה, שקיום המצות צריך להיות מתוך קבלת עול משמעת וביטול דעת עצמו לגמרי. וע"ז אמרו רז"ל בני אדם שערוזים בדעת ומשימים עצמן ככהמה. משא"כ בלימוד התורה, שם צ"ל איפכא. שאין תורה נלמדת אלא מתוך חרות ויגיעה והבנה עצמית עשה"ט. והנה ישראל חטאו בכפלים, שלענין לימוד התורה היה ניחא להו במצב של תלמידים ומקבלים גרידא, ולא חפצו ביגיעה עצמית, ואילו לענין קיום המצות מאסו בכפיה, והתאוו תאוה, להיות להם חרות ובחירה עצמית, ועל שניהם הוכיחם מרע"ה בפסוק זה ודר"ק היטב.

ישראל כפויי טובה שבשעה שאמר הקב"ה לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם, היה להם לומר תן אתה, ופירשו התוס', ולכן קראם כפויי טובה שלא רצו לומר אתה תן לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך, [ראיה זו שמעתי מהרב זכריה שפרונג שליט"א].

הואיל וכך, מהי הדרך הישרה שיבור לו האדם המכיר טובה, שבאותה שעה של קבלת הטובה לא זכיר דבר ולא חצי דבר אודות השבת גמול, אלא יעמוד במעמד של "מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי", אבל אחר זמן ודאי עליו להשיב גמול כדי לא להיות כפוי טובה.

והנה ביאת הארץ כבר שייכת לענין השבת גמול ועבודה שישראל חייבים להקב"ה כהודאה על יצי"מ.

דהנה לכאורה יש לתמוה, למה ציוה הקב"ה לישראל

ד. עמש"כ בזה החזו"א בגליונות החומש (נדפס בסוף כרך טהרות), ויישב בדבריו קושיא מהרש"א (ברכות י' א' ד"ה חטאים) ע"ש. ועיין תשובות מעיל צדקה סי' ז'.

וד"ל החזו"א שם, המקום ב"ה מניח את הבחירה ביד האדם. אבל האדם רשאי להכריח את רעהו לעבודתו ית' וכו' אבל המקום ב"ה אנו נותן בלבם את הקירוב, דא"כ לא יתייחס הדבר לברואיו. אמנם אם יש מתפלל לפניו ית' וכו', והיינו דאמרו היה להם לומר אתה תן ור"ל וע"ז היה אפשר לו להקב"ה לעשות הקירוב וכו' עכ"ל. וקשה, דרישא דקרא הוא, כי וגו' בא האלהים ולבעבור תהיה יראתו על פניכם וגו', ולמ"ל כ"ז, תיסגי במה שיתפללו על הקירוב, ויקרב לבכם, אע"כ תרוייהו איצטריכו, גם מעשה הקב"ה וגם השתדלות האדם. תדע, דאמרינן בפ"ק דברכות (ו' ב') ענני ה' ענני, ענני שתרד אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. וקשה, א"כ כל הנס של ירידת האש מיותר, והי"ל להקב"ה להכניס אמונתו בלבם מיד. אע"כ כך היא המדה ודר"ק.

(ודע שבמעשה אליהו נתחזקה בישראל לא רק אמונת ה' אלא גם אמונת חכמים ותושבע"פ. וזה עפ"ד התוס' בר"פ האשה רבה שאליהו הקריב בתוך בתורת חכם ולא בתורת נביא ע"ש. ונראה שבזכות זה זכה להיות הממונה על תושבע"פ כמש"נ בסי' ג' ע"ש. ולכן נקרא אליהו מלאך הברית עפמ"ש בגמ' גיטין ס' ב' לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא כשביל דברים שבע"פ ע"ש).

ה. מיהו במהרש"א שם כתב, שפירוש התוס' דחוק. וכתב לפרש, שלא חשבו להם זה לטובה שיתן להם הקב"ה ויטה לבכם לטובה כלל. והווי השתא דומיא שפיר דכפויי טובה דלחם הקלוקל כפירוש רש"י ודר"ק עכ"ל.

ויומקו יותר דבריו, עפ"ד הש"ש בהקדמה. ח"ל, דע"י

מקדש. והיינו, דיש להקב"ה מקום השראת שכינתו בתחתונים והוא ביהמ"ק. וכדרך ארמון מלכים שיש בו היכל ואולם וחצר ומגרש וכו', עד שכל א"י כולה נבחנת כבית המקדש בעשר מחיצות זו לפנינו מזו, וקדושה זו היא קדושת שכינה (רמב"ם פ"ו מהל' בית הבחירה הטי"ז), וקדושת מחיצות (תוס' זכחים ס'). ודיניה שונים מקדושת א"י שבבחינת "נחלה".

ועי' רש"י בפר' ביכורים (רש פרשת כי תבוא) על הפס' "ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת", שבאר "ויביאנו אל המקום הזה" זה ביהמ"ק,

ו. בחזו"א שביעית סי' כ' כתב רז"ל, יש ראיות מכריעות מן הגמ' ומן הירושלמי דגם בזה"ז (שבטלה קדושת הארץ לדעת רבנן דר' יוסי), אין קניין לגוי בא"י. ונראה הטעם, דהא דאין קניין לגוי בא"י ילפינן בגיטין (מ"ז א') מקרא (ויקרא כ"ה) "כי לי הארץ". לי קדושת הארץ. והיינו, דדין זה הוא מצד קדושת מקדש ושכינה של א"י, וקיי"ל דהך קדושה לא בטלה (רמב"ם פ"ו מהל' ביהמ"ב הטי"ז ותוס' בכ"ד). מיהו ודאי דגם קדושת נחלה מונעת קנין גוי, תדע דאל"כ סוריא דודאי אין בה קדושת מקדש וכמש"נ בדברינו לענין עבה"י, מ"ט אין בה קנין לגוי למ"ד כ"י שמייה כיבוש ודו"ק. ולפז"ז דבזה"ז י"ק לגוי בסוריא אף למ"ד כ"י שמייה כיבוש, ומה שהוצרכה הגמ' בגיטין [מזא], כד מתרץ הב"ע בסוריא, להוסיף וקסבר כ"י לאו שמייה כיבוש, הוא, משום דלמ"ד שמייה כיבוש חייבת עכ"פ מדרבנן.

ז. וכיו"ב עכצ"ל בביאור דברי רש"י בפרשת משפטים (כ"ג כ'), עה"פ הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי. ופירש"י, כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם (שמות ל"ג) כי לא אעלה בקרבך. אשר הכינתי, אשר זמנתי לתת לכם. זהו פשוטו. ומדרשו, אל המקום אשר הכינתי, כבר מקומי נוכח כנגדו. זה אחד מן המקראות שאומרים, שביהמ"ק של מעלה מכוון כנגד של מטה עכ"ל. ותמוה מאד, מה שיך לומר שהמלאך יביאנו אל ביהמ"ק שלא נבחר ונבנה אלא לאחר ת"פ שנה. אע"כ גם כאן כונת רש"י לא"י שהיא כולה בבחינת מקדש. והיא מכוונת כולה כנגד ביהמ"ק של מעלה (כמו שהאריכו בזה בחסל"א (מובא בח"ס חידושי ר"ס ר"ל"ג) וטוב הארץ). נמצא גם כאן, הפירוש הראשון ברש"י קאי על א"י בבחינת נחלה, והשני על א"י בבחינת מקדש.

[והנה ראב"ע ובעה"ט, וכן רבינו בחיי בשם הר"ח, פירשו, שהמלאך המזכיר כאן הוא מיכאל, וכן הוא בפסיקתא זוטרתא, וכתבו בעה"ט ורבינו בחיי רמז לדבר, הנה מלאכי ילך לפניך (שמות ל"ב ל"ד) מלאכי אותיות מיכאל. ח"ל רבינו בחיי, וראיתי אחד מבועלי הקבלה (ספר אמנה ובטחן פ"כ) שאינו מרחיק הדעת הזאת, ואומר, כי קרוב אל הדעת שיהיה המלאך הזה מיכאל. והוא ממונה על הסליחה, כי הוא שר החסד. ומזה אמר, כי לא ישא לפשעכם. כלומר, אע"פ שהוא ממונה על כך וכו'.

"ויתן לנו את הארץ הזאת" כמשמעו, ולכאור' תמוה מאוד הרי ביאת הארץ קדמה ת"ם שנה לבנין ביהמ"ק, והיאך הוא מקדים ויביאנו אל המקום הזה קודם ויתן לנו את הארץ הזאת. ולק"מ, דהכל קאי על א"י, אלא שהפסוק מדבר על שתי הבחינות של א"י. ויביאנו אל המקום הזה זה א"י בבחינת מקדש (דהיינו מקום השראת שכינתו ית', שקדושה זו היא מאז ומעולם אף קודם בנין ביהמ"ק כמ"ש הכוזרי והח"ס כנודע), ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש, זו בחינת נחלה של א"י.

והוא השרף שנראה לישעיהו, שהזכיר בו הכתוב ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה. ודבר ברור הוא, שכן דרשו רז"ל בפ"ק דברכות (ר' ב') וכו'. לפי שנהפכה מדה"ר למדה"ד וכו'. ולכך הזכיר בכאן כי לא ישא לפשעכם, לומר, כי אפילו מה שהוא ממונה עליו אין לו רשות לעשות בלי רשותי וכו' עכ"ל. ונראה כונתו לומר, שגם כאן נהפכה מדה"ר למדה"ד, שלא נתן לו הקב"ה רשות לסלות. ונראה רמז לדבר, הנה אנכי שולח מלאך לפניך ר"ת שמאל. לומר שנהפכה מדת ימין למדת שמאל.

(והנה בגמ' חגיגה (י"ב ב') זבול שבו ירושלם וביהמ"ק ומזבח בני ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן. ומבואר בזה הך קרא דכתיב ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחיים לקח מעל המזבח ודו"ק).

[והנה גבריאל ממונה על ע' לשון (עין סוטה ל"ג א'). ונראה, דמיכאל, שרם של ישראל, ממונה על לה"ק. ולכן בדוד ההפלגה דכתיב בהו ויהי כל הארץ שפה אחת ופירש"י לה"ק, כתיב ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וגוי ועתה לא יבצר מהם וגוי. דכיון שמדברים בלה"ק, שרם מיכאל, שהוא שר החסד והסליחה. (ועיין כע"ז בב"ר שם), ורמז לדבר, לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ר"ת מיכאל].

והנה בספר תולדות יצחק פרשת שמיני (ט' ד'), עה"פ כי היום ה' נראה אליכם, כתב, נראה אותיות אהרן, אליכם אותיות מיכאל. שביום שנתמנה אהרן כ"ג למטה, נתמנה מיכאל כ"ג למעלה עכ"ל. וקשה. דבפרדר"א (כ"ז) עה"פ ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג) איתא, ויבא הפליט זה מיכאל. וכתבו הספרים שבאותה שעה נתמנה מיכאל להיות שרם של ישראל. ודוחק לומר שבאותה שעה זכה להתמנות לכשיגיע זמנו. (מיהו ע"כ מדרשים חלוקים הם, שהרי רש"י פירש שם הפליט זה עוג והוא מגמ' (נדה ס"א) וב"ר ומד"ת. מיהו בילקו"ד איתא בשעה שבישר לשרה על לידת יצחק או נתמנה).

אכן לפמש"נ יש ליישב בפשיטות, דב' בחינות הן. להיות שרם של ישראל נתמנה באותה שעה. ואילו להיות כ"ג במזבח של מעלה נתמנה יחד עם אהרן וק"ל.

והנה שני המינויים היו בחדש ניסן (בין לדעת פרדר"א ובין לדעת ילקו"ר) כי ניסן חדש החסד והרי מיכאל הוא שר

כ"א). ובספרי פרשת ראה עה"פ כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וגו', יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו, דרוש וחקור ואתה מוצא ואח"כ יאמר לך נביא, ועיין ברמב"ן ר"פ לך עה"פ אל הארץ אשר אראך היה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען וכו' ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כשה אובד עכ"ל, ולמה עשה הקב"ה כך, אלא משום שהציווי לילך לא"י היה מצד שא"י מקום השראת השכינה ועל אברהם מוטל לדרוש ולחקור

(והטעם להזכיר במקרא ביכורים את שתי הבחינות של א"י, הוא, מפני ששתי בחינות הן במצוות ביכורים. תדא כקדשי מקדש, ואידך כקדשי הגבול וכחלק מהמצוות התלויות בארץ. וכמו שביארנו בבית ישי סי' ט"ו).

מערתה, כשם שבנין ביהמ"ק מצוה המוטלת על ישראל להשתדל בזה, ולא עוד אלא שחייבים להשתוקק ולתבוע בנין ביהמ"ק^ב, וכמו שאחז"ל (מדרש שוח"ט מז יז) כל אותן אוכלוסין שנפלו ע"י שלא תבעו את בנין ביהמ"ק (וכמבואר ברמב"ן פרשת קרח ט"ז

החסד.

(והנה ממוצא דבר נלמד, שמיכאל נתחנך לכהונה גדולה, להקריב נשמותיהם של צדיקים, בהקרכת נשמותיהם של נדב ואביהוא. ובהם נתחנך מזבח של מעלה. וכידוע נתעברו נשמותיהם בפניחס בקנאותו במעשה זמרי. ולכן כתיב והיתה לו וגו' ברית כהונת עולם, ופירש א"ע, שכל הכהנים הגדולים יצאו מזרעו ודו"ק)

(מיהו רש"י כתב ח"ל, ורבותינו אמרו זה מטטרון, ששמו כשם רבו. מטטרון בגימ' שדי עכ"ל. והוא מגמ' סנהדרין (ל"ח ב). ועל כרחק מדרשים חלוקים הם. ולכאורה היה נראה דפליגי בהא, דמ"ד מיכאל היה, הוי בחינת אהרן וכמש"נ. ואילו מ"ד מטטרון, היה בחינת משה. שכן משה בגימ' אל שדי, וכתבו הספרים, משה ר"ת מטטרון שר הפנים. (ובילקוט שמות עה"פ והנה נער בוכה, המלאך שהיה מתלווה עמו, שמלאך נקרא נער וכו'). אבל לפ"ז תיקשי מש"כ שם רבינו בחיי עוד ח"ל, והנה גורת המלאך הזה נתבטלה כל ימי חייו של משה, כי הוא היה ממלא מקומו של המלאך. אבל אחרי מות משה חזר המלאך למקומו. הוא שכתוב (יהושע ד' י"ד) אני שר צבא ה' עתה באתי. זה מיכאל, כי זה הוא מן ארבע מחנות שכינה, שהוא שר צבא מחנה. ודרשו רז"ל (תנחומא משפטים י"ח) עתה באתי, אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי וכו' עכ"ל. (וצ"ע).

והנה למ"ד מטטרון היה, כתב האריז"ל עה"פ (יחזקאל א') והחיות רצוא ושוב, דקאי על מטטרון שהוא בגימ' ושוב. ושם מטטרון מתחלק לשתיים. אחיות רמק שבו הוא החיצונית שלו (בסוד (תגינה ט"ו ב') ר"מ רמק מצא וכו'). ואילו אחיות ט"ט בגימ' חי הוא הפנימיות שבו שהוא אוד עלין המשפיע בו חיים. ורמק עה"כ בגימ' רצוא עכ"ד. והנה איתא בכונות חדש אלול, כי דרך בגימ' ב"פ יב"ק. וכתב מוהר"ן ז"ל, כי ההולך בדרך צריך להיות לו שני מיני בקיאות, שהוא צריך להיות בקי ברצוא, ובקי בשוב. ומוכן מעתה מאי דכתיב, הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ודו"ק.

ומבואר בזה מה שאמרו בגמ' (מגילה ג' א') שהוכיחם על ביטול תורה. שכן מטטרון מלמד תורה לתשב"ד (ע"ז ג' ב). (רצוא ושוב בגימ' תורה).

יותר נראה לפרש "רצוא" על שם לשמרך בדרך. ו"שוב" על שם ולהביאך אל המקום אשר הכינותי (ולכן במעשה המרגלים כשמאסו בארץ חמדה, אמרו (במדבר י"ד ד') נתנה ראש ונשובה מצרימה, ר"ת רמון. ודו"ק. והמרגלים היה אחזתם בעולם הבריאה. והיו י"ב כנגד י"ב הבקר שבבריאה. ורמז לדבר, אנשים ראשי בני ישראל המה ר"ת בריאה ומתו המרגלים בחדש אלול (ש"ע אר"ח סי' תק"פ ס"כ) ודו"ק).

[והנה שם שדי במלואו בגימ' תתי"ד. ועם ט"ט הרי זה בגימ' ארץ ישראל ודו"ק].

מיהו הרמ"ק בפרדס שט"ז (אבי"ע) פ"ד כתב, המלאך הזה נקרא מטטרון ופעמים נקרא מיטטרון כיו"ד, רומז אל השכינה היורדת ומתעלמת בתוכו. ולא השכינה ממש אלא ניצרך ואור המתאצל מן השכינה עכ"ל, והנה י"מ מטטרון בל' יוני מטה-טרונס, פי' מאחורי הכסא, שהוא הסופר היושב אחורי כסא המלך לכתוב וכדאיתא בגמ' (תגינה ט"ו א') חזייה למטטרון דאיתיהיב ליה למיתב למיתב זכוותי דישאל. וי"מ בל' יוני מיטטור היינו שליח ההולך לפני המלך וכ"כ הרמב"ן שמות י"ב י"ב. ולפי הרמ"ק שתי ההוראות נכונות].

ח. במשנה פ"ק דבכורים, ויה"ג אומר אין מביאין ביכורים מעבה"י שאינה ארץ זבת חלב ודבש. וכירושל' [פ"א ה"ח], תנא, נתתה לי, לא שנלתי לי מעצמי, מה ביניהן וכו' חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן. מ"ד ארץ זבת חלב ודבש, אפילו כן אינה ארץ זבת חלב ודבש. והנה עבה"י כולה אף חלק חצי שבט מנשה אינה קדושה קדושת מקדש ושכינה. ואפ"ה אילולא שאינה ארץ זבת חלב ודבש היו צריכים להביא ממנה ביכורים. והיינו, מצד דין קדשי הגבול שבביכורים.

ט. וביותר נתבעין על כך תלמידי חכמים. כדאיתא בפסיקתא (מאמר גילי) שאמר הקב"ה לצדיקים לא יפה עשיתם שחיבתם לתורת, ולא חכיתם למלכותי (ורמז הדבר בפסוק (תהלים קל"ז ה') אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ס"ת חכמים).

י. ר"פ ואתחנן, אעברה נא ואראה וגו' ההר הטוב הזה, פירש"י זו ירושלם. והלבנון, זה ביהמ"ק. ולמה לא אמר בפירוש ירושלם וביהמ"ק. אלא לפי שעדיין היה הדבר סוד היכן יבנה ביהמ"ק.

מ"ט ימי הספירה בחג העצרת אזי מגיע הזמן של הכרת טובה והשבת גמול בהבאת ביכורים, וכמ"ש במקרא ביכורים, ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה וגו"ל.

ויובן בזה, מה הטעם מביאים בעצרת שתי הלחם של חמץ. כי באמת לחם חמץ הוא לחם אנשים גמור שלאחר שתסס והחמיץ מגיע לידי מימוש עצמי באיתערותא דלתתא וכהכלל הידוע של "אימת גביל לכי מסרח" (תמורה ל"א א'), משא"כ לחם מצה הוא במצב של שב ואל תעשה ומלאכתו נעשית בידי אחרים שעובדים עליו באיתערותא דלעילא ואין נותנים לו לבוא לידי תסיסה ואיתערותא דלתתא. ולכך לחם מצה מתאים לחג הפסח, ואילו לחם חמץ ליום הביכורים. נמצאנו למדים, שבאמת קרבן הפסח דומה לשאר קרבן תודה שכולל לחמי מצה ולחמי חמץ אלא שיש כאן הפסק זמן ביניהם. לחם המצה בא לאלתר, ואילו לחם החמץ של קרבן תודה זה, בא לאחר זמן ביום הביכורים, שאז באותה שעה הוא הזמן של השבת הגמול לחסדי ה"ל. ומיושבת היטב קושית האברבנאל.

זכו בה בכה, וע"י משה ניתנה כפועל. וכך הוא הענין בירושת הארץ כמש"כ במ"א. ושניהם נקנים ביסורים (כרכות ה' א') ובפרשת תבא עה"פ (כ"ז ט"ז) היום הזה ה' אלהיך מצוך וגו', פירש רש"י, בכל יום יהיו בעיניך כחדשים כאילו בו ביום נצטית עליהם. ובפרשת בא עה"פ (י"ג י"א) והיה כי יביאך ה"א אל ארץ הכנעני וגו' ונתנה לך, פירש רש"י, תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום וכו'. ובפרשת נצבים עה"פ (ל' י"ב) לא בשמים היא פירש רש"י, שאילו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה. ובפרשת שלח עה"פ (י"ג ל') עלה נעלה וירשנו אותה, פירש רש"י, אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם וכו'. ועוד, כשם שבמ"ת אמרינן (שבת פ"ח א'), מלמד שכפה הקב"ה עליהם הר כגיגית ואמר להן אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם, כך גם בכבוש הארץ אמרינן (סוטה ל"ד א'), עודם בירדן, אמר להם יהושע, דעו על מה אתם עוברים את הירדן, על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם וכו'. אם אתם עושין כן מוטב, ואם לאו, באין מים ושוטפין אותיכם.

וכשם שמ"ת היה בשבת (שבת פ"ו ב') וביארנו הטעם בדרוש לשבעות כי שבת מקדשא וקיימא (בצה"ל י"ז א') מאתדל"ע ללא סיוע התחתונים, וכך מ"ת היה כולו מאתדל"ע. כך כבוש א"י היה תחלתו בשבת, שכן כבוש יריחו היה בשבת (ירושלמי שבת פ"א ה"ח), לומר לך (תהלים מ"ד ד') כי לא בחרבם ירשו ארץ וגו' כי ימינך חרועך וגו' וכמש"ש. וכשם שבכבוש הארץ נתבאר בדברינו שהביקוש והטורח הוא המבוקש, והוא תכלית לעצמו, ולא כהכשר לירושתה. וכמש"ש הטעם. כי א"י

ולהשתוקק לבא שם, וכן אתה מוצא בדוד, "אשר נדר לה' וכו' אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי וכו' עד אמצא מקום לה' משכנות לאבירי יעקב" (תהלים קל"ב). כך כיבוש א"י עניינו לכבוש הארץ להשראת שכינתו יתברך בה. ומקרא מפורש הוא (במדבר ל"ב, כ"ב) ונכבשה הארץ לפני ה'י", והואיל וכך מה שייך לשאול מפני מה לא עשה זה הקב"ה בעצמו"ל.

ובס"פ קדושים ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקוץ בם ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה וגו'. ולכאורה היה צ"ל איפכא ואומר לכם אני אתן לכם את אדמתכם לרשת אותה ואתם תירשוה. וגוף הכפילות ג"כ צ"ב. ולמש"נ ה"פ, הואיל והגוים האלה טמאו את הארץ צויתי לכם להוריש אותם ממנה ואני אתננה לכם ודו"ק.

ולפי"ז מובן היטב למה אין להזכיר ביאת הארץ בליל פסח כי כפי שנתבאר פוגמת הזכרה זו בתחושת מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי. ורק כעבור

יא. וזו תשובה מספקת על השאלה, מפני מה השמיט הרמב"ם מצות ישוב א"י מתרי"ג המצוות, כי עיקר המצוה לכבוש הארץ לפני ה', ולקדשה בקדושת מקדש ושכינה. והרי כתב הרמב"ם (ספ"ו מהל' ביה"מ) שקדושת מקדש ושכינה אינה בטלה לעולם ע"ש. א"כ הרי כבר נתקיימה המצוה.

יב. והו הטעם ג"כ למה נצטוה יהושע להלחם בעמלק. כי הרי עמלק בא לחלל ש"ש וכמ"ש ד"ל שהיה חותך מילותיהן של ישראל חורק כלפי מעלה. וישראל חייבים לקנאות קנאת כבודו ית'.

יג. באוה"ח פרשת תבא דורש הפסוק שבמקרא בכורים. ויוציאו ה' ממצרים, ביד חזקה זה ספר בראשית, ובזרוע נטויה זה ספר שמות, ובמורא גדול זה ספר ויקרא, ובאותות זה ספר במדבר, ובמופתים זה ספר דברים יעו"ש באורך. ואילו בפרשה שלאחריה (כ"ז י"ז) דורש בעה"ט, את ה' האמרת היום, להיות לך לאלהים, זה סדר זרעים, וללכת בדרכיו, זה סדר מועד, ולשמור חקיו זה סדר נשים, ומצותיו זה סדר קדשים, ומשפטיו זה סדר נויקין, ולשמוע בקולו, זה סדר טהרות ע"ש. והוא מבואר עפ"מש"נ בדברינו בכ"ד מדברי קצה"ח והגר"א, דתושב"כ היא מאתדל"ע. ואילו תושבע"פ מאתדל"ת ודו"ק.

יד. והנה, יום זה הוא גם יום קבלת התורה, ולא בכדי, כי מצינו הרבה דימויים בין שני הדברים הללו, קבלת התורה, וכבוש א"י, כי בר"פ וארא ונתתי אותה לכם מורשה, ובבעה"ט שם, מורשה ב' במסורה. דין, ואידך תורה צוה לנו משה מורשה. (ובספרי פ' ברכה, וכי משה אנו אוחזין התורה, והלא אבותינו זכו בה, שנאמר מורשה קהלת יעקב. והיינו, דהאבות